

Tomasz Krawczyk¹

Zakład Filozofii i Bioetyki, Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Jagielloński
Collegium Medicum
ORCID: 0000-0002-3093-2584

Tożsamość kulturowa słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA) i osób głuchych – porównawcze badanie ilościowe²

Streszczenie

Tożsamość słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA), kształtująca się na styku Głuchego i słyszącego kontekstu kulturowego może być opisana jako *trzecia kultura*, będąca – wskutek unikalnych doświadczeń – nową jakością w stosunku do powyższych kontekstów. Rodzi to pytanie o kształt tożsamości tej grupy i różnice wobec głuchych i słyszących, a także o możliwe związki tożsamości kulturowej ze zmiennymi, takimi jak poziom wykształcenia czy znajomość języka migowego.

Doświadczenia osób CODA były jak dotąd prezentowane w pracach opisowych i jakościowych, istniała jednak luka w podejściu ilościowym. Niniejsze stanowi próbę jej wypełnienia,

¹ Autor, obecnie doktorant Szkoły Doktorskiej Nauk Medycznych i Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Jagiellońskiego – Collegium Medicum, jest Laureatem XVIII Edycji organizowanego przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych Ogólnopolskiego Konkursu „Otwarte Drzwi” na najlepsze prace magisterskie i doktorskie, których tematem badawczym jest zagadnienie niepełnosprawności w wymiarze zdrowotnym, zawodowym lub społecznym oraz Konkursu na projekty kół naukowych w obszarze zagadnienia niepełnosprawności. Jego praca magisterska zatytułowana „Rodzina pochodzenia a rozwój tożsamości (dwu)kulturowej u słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)”, napisana pod kierunkiem dr Agnieszki Trąbki, zajęła III miejsce w kategorii prac magisterskich o tematyce rehabilitacji społecznej i zawodowej. Aktualnie Autor zajmuje się etyką badań naukowych. Celem jego pracy doktorskiej jest analiza istniejących dobrych praktyk dotyczących uczestnictwa osób Głuchych w badaniach, poznanie doświadczeń i potrzeb polskiej społeczności Głuchych oraz przygotowanie zaleceń dopasowanych do kontekstu lokalnego. Autor angażuje się w działania na rzecz społeczności Głuchych, współpracuje z fundacją Grupa Migawki [przyj. red.].

² Autorski artykuł naukowy napisany na podstawie pracy doktorskiej nagrodzonej w XVIII edycji organizowanego przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych Ogólnopolskiego Konkursu „Otwarte Drzwi” na najlepsze prace magisterskie i doktorskie, których tematem badawczym jest zagadnienie niepełnosprawności w wymiarze zdrowotnym, zawodowym lub społecznym oraz Konkursu na projekty kół naukowych w obszarze zagadnienia niepełnosprawności. Praca magisterska, III miejsce w kategorii prac magisterskich o tematyce rehabilitacji społecznej i zawodowej; tytuł pracy: „Rodzina pochodzenia a rozwój tożsamości (dwu)kulturowej u słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)”; autor pracy: Tomasz Krawczyk, absolwent Instytutu Psychologii Stosowanej Uniwersytetu Jagiellońskiego; promotor pracy: dr Agnieszka Trąbka, Instytut Psychologii Stosowanej, Uniwersytet Jagielloński

³ onizszy artykuł jest modyfikacją opublikowanego artykułu: T. Krawczyk, *Na granicy światów – tożsamość kulturowa słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)*, „Człowiek-Niepełnosprawność-Społeczeństwo” 2022, nr 1(55), s. 49–65. Publikacja za zgodą autora i wydawnictwa. Materiał chroniony prawem autorskim. Dalsze rozpowszechnianie wyłącznie za zgodą autora i wydawcy [przyj. red.].

wykorzystując do opisu tożsamości kulturowej Głuchych paradygmat akulturacji. Porównanie CODA ze słyszącymi i głuchymi umożliwiło umiejscowienie grupy w szerszym kontekście. Analiza wykazała istnienie różnic międzygrupowych w tożsamości kulturowej, potwierdzając postawioną hipotezę. U CODA najczęściej występowała tożsamość dwokulturowa, umiejscawiając ich pod względem akulturacji do kultury Głuchych między słyszącymi a niesłyszącymi. Uzyskano również istotne związki między tożsamością kulturową a znajomością języka migowego, jak również powiązania z poziomem wykształcenia. Uzyskane rezultaty wskazują dalsze możliwe kierunki badań.

Słowa kluczowe:

nauki o głuchych, CODA, tożsamość kulturowa, kultura Głuchych, Skala Akulturacji Głuchych, Model Kołowy

The Cultural Identity of Hearing Children of Deaf Adults (CODA) and Deaf People – a Comparative Quantitative Study

Summary

A socio-cultural identity of hearing children of deaf adults (CODA) is formed in the marches of Deaf and hearing cultural contexts. It may be considered as the Third Culture identity. It raises questions about the shape of their identity as well as the differences between CODA, deaf and hearing people. It's also interesting how cultural identity is related with factors, such as education level or fluency in sign language.

So far CODA's experiences were depicted in descriptive and qualitative papers, but there was a gap in quantitative approach. So, this approach was chosen and the cultural identity was presented in the acculturational. Intergroup comparisons were made to place CODA in a broader context.

The analysis showed intergroup differences in the cultural identity, confirming assumed hypothesis. CODA most frequently had bicultural identity, positioning between hearing and deaf in acculturation to Deaf culture. There were also relations between shaping of the cultural identity and the knowledge of sign language, as well as with the level of education. The obtained results are pointing at further study directions.

Keywords:

Deaf Studies, CODA, cultural identity, Deaf culture, Deaf Acculturation Scale, Circumplex Model

Wprowadzenie

Słyszące dzieci głuchych rodziców – CODA, to grupa żyjąca na styku dwóch światów – głuchego i słyszącego. Istniejące, wciąż nieliczne prace podkreślają ich unikalne doświadczenia i tożsamość, niedającą się zredukować do bycia słyszącym bądź głuchym³. Ze względu na przewagę prac jakościowych i opisowych zdecydowano się na zbadanie

³ Zob.: U. Bartnikowska, *Sytuacja społeczna i rodzinna słyszących dzieci niesłyszących rodziców*, Toruń, 2010; I. Jagoszewska, *Relacje w rodzinie CODA*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015, nr 11(1), s. 319–333; T. Knight, *Social identity in hearing youth who have deaf parents*, „International Journal of Business and Social Science” 2018, nr 9(9), s. 1–11

tożsamości kulturowej CODA w podejściu ilościowym. Dla osadzenia grupy w kontekście przeprowadzono analizę porównawczą CODA z niesłyszącymi i słyszącymi. Postawiono pytania dotyczące kształtu tożsamości kulturowej CODA, a także jej związków z poziomem wykształcenia oraz znajomością języka migowego.

Korzenie badań tożsamości osób Głuchych, a później również CODA, sięgają drugiej połowy XX wieku. Dominujące ujęcie negatywne, traktujące głuchotę jako brak wymagający rehabilitacji stało się niewystarczające. Powstałe wówczas podejścia przerodziły się w nurt *Deaf studies* – nauki o głuchych⁴. Zwraca on uwagę na pozytywne aspekty głuchoty, koncentrując się na badaniu języka, społeczności i kultury osób niesłyszących. Symbolicznym efektem tych działań jest pozytywna koncepcja głuchoty – *Deafhood*, przeciwstawiana medycznemu pojęciu *deafness* oraz zapis *Głuchy* wielką literą⁵. W niniejszej pracy terminy będą używane następująco: *głusi/niesłyszący* jako synonimy, odnoszące się do ogółu osób z fizycznym ubytkiem słuchu, niezależnie od identyfikacji, a *Głusi* – do członków kultury Głuchych jako mniejszości językowo-kulturowej.

Na gruncie *Deaf studies* istnieją różne koncepcje tożsamości Głuchych, różniących się m.in. ze względu na przyjmowane teorie i metodologię. Jednym z popularniejszych ujęć jest model Glickmana⁶. Wyróżnia cztery stadia tożsamości: słyszenia (*Hearing stage*), gdzie dominuje medyczny punkt widzenia; marginalności⁷ (*Marginal stage*) – funkcjonowania poza światami Głuchych i słyszących, dalej stadium zanurzenia (*Immersion stage*) – entuzjastycznej identyfikacji z Głuchymi oraz dwukulturowości (*Bicultural stage*) – dojrzałego, świadomego funkcjonowania w obu środowiskach⁸. Nawiązując do powyższego modelu Maxwell-McCaw i Zea⁹ opracowały własną koncepcję, ujmującą tożsamość Głuchych w perspektywie akulturacji. Pozwoliło to na podkreślenie behawioralnego aspektu tożsamości. Jako grupę poddaną akulturacji koncepcja ta traktuje głuchych wychowanych w środowisku słyszących, którzy spotykają się z kulturą Głuchych. Określa 5 wymiarów akulturacji: *Identyfikację kulturową* – samookreślanie osób; *Zaangażowanie kulturowe* – uczestnictwo w wydarzeniach społeczności danej kultury; *Preferencje kulturowe* – dotyczące Głuchych lub słyszących; *Kompetencje językowe* – w zakresie języka mówionego, pisanego oraz migowego oraz *Wiedzę o kulturze* Głuchych i słyszących. Na bazie tych wymiarów, poprzez sytuowanie osób na kontinuum między kulturą Głuchych a słyszących

⁴ P. Tomaszewski, E. Moroń, M. Sak, *Kultura tudzież rehabilitacja. Ku zmianie paradygmatu w edukacji głuchych i słabosłyszących w Polsce*, „Kultura i Edukacja” 2018, nr 1(119), s. 99–114

⁵ P. Ladd, *Understanding deaf culture: In search of Deafhood*, Clevedon, 2003

⁶ N. S. Glickman, *Deaf identity development: construction and validation of a theoretical model* (rozprawa doktorska), Amherst, 1993

⁷ A. Dłużniewska, *Jakość relacji komunikacyjnych a tożsamość społeczna i kulturowa młodzieży z uszkodzeniami słuchu*, „Dyskursy Pedagogiki Specjalnej” 2015, nr 17, s. 39–51. oraz J. Kobosko, *Tożsamość społeczno-kulturowa a samoocena osób głuchych z implantem ślimakowym komunikujących się w języku polskim fonicznym – badania wstępne*, „Edukacja” 2018, nr 147(4), s. 125–135. Tłumaczą drugie stadium jako *marginalizm*, jednak termin ten odnosi się *stricte* do ekonomii. *Marginalność* zaś ma szersze zastosowanie, m.in. w naukach o kulturze. Zasadne wydaje się zatem tłumaczenie tego stadium jako *marginalność*, por. K. W. Frieske, *Marginalność społeczna*, Encyklopedia socjologii, 1999 [online], <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/wykluczenie/Frieske.pdf>, [dostęp: 31.10.2021]

⁸ N. S. Glickman, dz. cyt.

⁹ D. Maxwell-McCaw, M. C. Zea, *The Deaf Acculturation Scale (DAS): Development and validation of a 58-item measure*, “Journal of Deaf Studies and Deaf Education” 2011, nr 16(3), s. 325–342

Maxwell-McCaw i Zea¹⁰ przyporządkowywały je do stadiów tożsamości Glickmana. Obie koncepcje stały się bazą dla kwestionariuszy, odpowiednio DIDS i DAS, za pomocą których przeprowadzono liczne badania empiryczne wśród niesłyszących¹¹.

Rzeczywistość weryfikuje jednak uporządkowane koncepcje tożsamości. Dynamiczny postęp w dziedzinie protez słuchu i upowszechnienie wczesnej interwencji, a z drugiej strony rozwój kultury Głuchych oraz projekty integrujące oba środowiska oddziałują na procesy identyfikacji młodych niesłyszących¹². Także różnorodność doświadczeń osób niesłyszących oraz wielość czynników wpływających na tożsamość Głuchych skłaniają do stawiania pytań o zasadność prostego rozróżnienia *głuchy* – *Głuchy*¹³.

Szczególnym przypadkiem styku kultury Głuchych z kulturą słyszących jest grupa słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA – *Children Of Deaf Adults*¹⁴). Podobnie jak większość głuchych dzieci rodzi się w rodzinach słyszących (ok. 90%), tak głuchym rodzicom przeważnie rodzą się dzieci słyszące (ponad 90%¹⁵). Doświadczenia CODA można przyrównać do sytuacji rodziny imigracyjnej, w której rodzice posługują się innym językiem i posiadają inne kulturowe wzorce zachowań niż otaczające społeczeństwo¹⁶. Mówi się o CODA jako o „Głuchych z pochodzenia” lub *trzeciej kulturze*¹⁷, w nawiązaniu do koncepcji *Third Culture Kids*¹⁸. W myśl tej koncepcji *pierwszą kulturą* jest kultura rodziców, *drugą* – kultura kraju dorastania, zaś *trzecia* wyłania się z nieredukowalnych doświadczeń na styku tych kultur, tworząc nową jakość¹⁹. W przypadku słyszących dzieci głuchych rodziców są to odpowiednio: kultura Głuchych, kultura słyszących oraz doświadczenia CODA²⁰.

W grupach mniejszościowych, sytuujących się poza głównym nurtem kulturowym rodzinną historią oraz wartościami są szczególnie ważne dla kształtowania się tożsamości dziecka. W rodzinach o mieszanym stanie słuchu dla rozwoju dzieci istotną rolę pełni poziom komunikacji rodziców z dziećmi, poczucie sprawczości rodziców, ich poziom

¹⁰ D. Maxwell-McCaw, M. C. Zea, dz. cyt.

¹¹ Zob. A. Dłużniewska, dz. cyt.; M. Marschark, I. Zettler, J. Dammeyer, *Social dominance orientation, language orientation, and deaf identity*, „Journal of Deaf Studies and Deaf Education” 2017, nr 22, s. 269–277

¹² M. Marschark, I. Zettler, J. Dammeyer, dz. cyt.

¹³ J. Kobosko, *Tożsamość społeczno-kulturowa...*

¹⁴ Akronim ten odnosi się do osób posiadających jednego lub oboje rodziców niesłyszących, w wieku dorosłym bądź do ogółu grupy, dla wyróżnienia osób poniżej 18 r.ż. używa się skrótu KODA: U. Bartnikowska, dz. cyt.

¹⁵ P. Preston, *Mother father deaf: the heritage of difference*, „Social science & medicine” 1995, nr 40(11), s. 1461–1467

¹⁶ R. Hoffmeister, *Border crossings by hearing children of deaf parents: The lost history of CODAs*, Open your eyes: Deaf studies talking 2008, s. 189–215; J. L. Singleton, M. D. Tittle, *Deaf parents and their hearing children*, „Journal of Deaf studies and Deaf education” 2000, nr 5(3), s. 221–236

¹⁷ M. Czajkowska-Kisil, A. Laskowska-Klimczewska, *CODA: Inność nierozpoznana*, w: *Sytuacja osób głuchych w Polsce Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, red. M. Świdziński, 2014 [online], https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Raport_Sytuacja_osob_poz%203_srodki_2%20XII.pdf, [dostęp: 31.10.2021], s. 8

¹⁸ Useem, Downie, za: A. Trąbka, *Biograficzne konsekwencje międzynarodowej mobilności w dzieciństwie: przypadek Third Culture Kids*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2013, nr 39 (2(148)), s. 51–70

¹⁹ A. Trąbka, dz. cyt.

²⁰ E. Mellett, A. Laferriere, S. Gonzales, *Children of Deaf Adults as Third Culture Kids*, 2020 [online], <https://www.figt.org/event-3883012>, [dostęp: 31.10.2021]

wykształcenia czy uczestnictwo w Głuchej społeczności²¹. Również stopień angażowania dziecka w tłumaczenie i pomoc w świecie słyszących, stopień parentyfikacji może wpływać na postawy wobec rodziców²², a co za tym idzie przejmowanie ich wartości.

Stosunek KODA do głuchoty i słyszenia zmienia się wraz z dorastaniem²³. Początkowo zanurzone w świecie głuchych dzieci przyswajają język i wartości rodziców. Coraz częstszy kontakt ze słyszącymi, a zwłaszcza początek edukacji wymusza rewizję dotychczasowych poglądów²⁴. KODA stają w obliczu wykluczających się narracji: medycznego i kulturowego postrzegania głuchoty, jej afirmacji i stygmatyzacji czy kolektywizmu Głuchych i indywidualizmu słyszących²⁵, jak również wzajemnych uprzedzeń i dyskryminacji. Utrudnia to proces kształtowania się tożsamości. Zaś dostępne dane podkreślają rolę akceptacji unikalności własnych doświadczeń dla budowy pozytywnej tożsamości (co może łączyć się z identyfikacją z CODA)²⁶. Nie wszystkie słyszące dzieci głuchych rodziców określają się jednak jako CODA. Koncepcja ta i ruch związany z kulturą Głuchych zyskują dopiero popularność w Polsce. Dlatego zbadanie tożsamości kulturowej CODA wydaje się przedsięwzięciem interesującym i potrzebnym.

Metodologia badania

Poniższe badanie było częścią pracy magisterskiej autora²⁷. Niniejszy tekst uzupełnia główne tezy badania, opublikowane uprzednio w artykule²⁸ o wyniki dodatkowej hipotezy badawczej (H3). Analizowane pytania badawcze dotyczą tożsamości kulturowej słyszących dzieci głuchych rodziców oraz jej relacji z językiem migowym i poziomem wykształcenia. Wychodząc od tożsamości CODA, ostatecznie postawiono te pytania wobec trzech grup – CODA, słyszących oraz niesłyszących. Badanie przeprowadzono w paradygmacie ilościowym, za pomocą kwestionariusza DAS. Na bazie przedstawionych wyżej zagadnień utworzono poniższe hipotezy badawcze:

H1. Osoby niesłyszące oraz CODA różnią się od słyszących pod względem stopnia akulturacji do kultury Głuchych:

²¹ J. Kobosko, *Doświadczenie siebie jako osoby głuchej – badania nad młodzieżą głuchą i jej słyszącymi matkami z perspektywy interpersonalnej*, „Człowiek–Niepełnosprawność–Społeczeństwo” 2010, nr 1(11), s. 101–122; J. L. Singleton, M. D. Tittle, dz. cyt.; A. Weisel, A. Kamara, *Attachment and individuation of deaf/hard-of-hearing and hearing young adults*, „Journal of Deaf Studies and Deaf Education” 2005, nr 10(1), s. 51–62

²² J. Burge, *Children of deaf adults: interpreting identity* (niepublikowana praca magisterska), Londyn, 2018; M. Czajkowska-Kisil, A. Laskowska-Klimczewska, dz. cyt.

²³ U. Bartnikowska, dz. cyt.; J. Burge, dz. cyt.

²⁴ P. Preston, *Mother father deaf...; P. Preston, Chameleon voices: Interpreting for deaf parents*, „Social science & medicine” 1996, nr 42(12), s. 1681–1690

²⁵ R. Hoffmeister, dz. cyt.; K. Makowiecka, *Niepełnosprawność czy bariera językowa? Postawy słyszących rodziców dzieci niesłyszących wobec głuchoty*, „Człowiek–Niepełnosprawność–Społeczeństwo” 2020, nr 47, s. 71–96

²⁶ U. Bartnikowska, dz. cyt.; T. Knight, dz. cyt.

²⁷ T. Krawczyk, *Rodzina pochodzenia a rozwój tożsamości (dwu)kulturowej u słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)* (niepublikowana praca magisterska), Kraków, 2021

²⁸ T. Krawczyk, *Na granicy światów – tożsamość kulturowa słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)*, „Człowiek–Niepełnosprawność–Społeczeństwo” 2022, nr 1(55), s. 49–65

a) Osoby CODA są silniej akulturowane do kultury Głuchych od słyszących, natomiast słabiej w porównaniu do niesłyszących.

b) Poziom akulturacji do kultury słyszących jest niezależny od akulturacji do kultury Głuchych.

Można przewidywać, że CODA, żyjący na granicy świata słyszących i Głuchych²⁹, będą mocniej zanurzeni w środowisko Głuchych niż słyszący, ale mniej się z nim utożsamiać od samych niesłyszących.

H2. Osoby znające tylko domowy język migowy (inny niż PJM) są słabiej akulturowane do kultury Głuchych niż osoby znające PJM. Z kolei są silniej akulturowane od osób nieznających języka migowego.

Język migowy kształtuje kulturę oraz tożsamość Głuchych, umożliwia wejście w społeczność. O ile na podstawie znajomości PJM można tylko pośrednio wnioskować o kontaktach ze środowiskiem Głuchych, to znajomość wyłącznie domowego języka migowego, używanego *stricte* do kontaktów z rodzicami można uznać za oznakę nielicznych kontaktów ze wspomnianą społecznością, co powinno skutkować słabszą akulturacją do kultury Głuchych.

H3. Wyższy poziom wykształcenia u CODA i niesłyszących wiąże się z częstszym kształtowaniem tożsamości dwukulturowej.

Na akulturację do kultury Głuchych może wpływać także wykształcenie. Umiejętności konieczne do uzyskania wyższego wykształcenia mogą świadczyć o dobrym funkcjonowaniu w środowisku słyszących. Z drugiej strony, wykształcenie może też korelować ze wzrostem świadomości nt. kultury Głuchych, a co za tym idzie kształtowaniem się pozytywnego obrazu Głuchych, skłaniającego do przyjmowania tożsamości dwukulturowej.

Osoby badane

W badaniu wzięło udział 119 osób. W wyniku nieprawidłowo uzupełnionych danych usunięto trzy osoby, następnie dwie zostały wykluczone na podstawie analizy nietypowych odpowiedzi w programie SPSS. Uczestnicy zostali przydzieleni do czterech grup: CODA, słyszących, słabosłyszących oraz niesłyszących. Jako niesłyszące określano osoby o ubytku słuchu powyżej 61 dB, zgodnie z klasyfikacją WHO³⁰. Najliczniejsza okazała się grupa niesłyszących ($n=46$), następnie słyszących ($n=29$) i CODA ($n=27$), zaś najmniej liczna słabosłyszących ($n=12$). Z tego względu zdecydowano się nie brać pod uwagę ostatniej z nich; ostatecznie próba liczyła 102 osoby badane w trzech grupach.

Średnia wieku badanych wynosiła 33,7 lat, z czego najmłodsza osoba miała 19, a najstarsza 65 lat ($SD=11,49$). Rozkład w grupach był podobny (CODA – $M=38,04$, $SD=9,8$; niesłyszący – $M=32,7$, $SD=12,6$; słyszący – $M=31,1$, $SD=11,9$). Formularz wypełniło znacząco więcej kobiet niż mężczyzn (73,5% wobec 25,5%, 1% – inna). Pod względem poziomu wykształcenia przeważało wyższe i średnie (odpowiednio 52% i 41,2%, zawodowe – 6,9%). Szczegółowe dane prezentuje tabela 1.

²⁹ R. Hoffmeister, dz. cyt.

³⁰ C. Mathers, A. Smith, M. Concha, *Global burden of hearing loss in the year 2000*, "Global burden of Disease" 2000, nr 18(4), s. 1–30

Zwraca uwagę dość niski procent osób z wykształceniem zawodowym. Niemniej, Dłużniewska³¹, Kobosko³² czy Kotowska³³ uzyskiwały podobny rozkład wykształcenia i to przy różnych profilach społeczno-kulturowych niesłyszących. Może to być skutkiem problemów z dotarciem do słabiej wykształconych osób i prowadzenia badań w dużych miastach, gdzie funkcjonują stowarzyszenia głuchych dające możliwości rozwoju. Pierwszym językiem badanych były przeważnie polski foniczny i PJM, tylko nieliczny odsetek badanych posługiwał się samym domowym językiem migowym. Może wiązać się to z wyższym wykształceniem, które może łączyć się z pełniejszym uczestnictwem w życiu społecznym, zarówno w środowiskach Głuchych, jak i słyszących.

Tabela 1. Dane demograficzne osób badanych (N=102)

Dane	CODA <i>n</i>	CODA %	Niesłyszący <i>N</i>	Niesłyszący %	Słyszący <i>n</i>	Słyszący %	Ogółem <i>n</i>	Ogółem %
Wykształcenie średnie	10	37	23	50	9	31	42	41,2
Wykształcenie zawodowe	1	3,7	5	10,9	1	3,4	7	6,9
Wykształcenie wyższe	16	59,3	18	39,1	19	65,5	53	52
Pierwszy język: j. polski	15	55,6	16	34,8	29	100	60	58,8
Pierwszy język: PJM	11	40,7	25	54,3	-	-	36	35,3
Pierwszy język: inny język migowy	1	3,7	4	8,7	-	-	5	4,9
Pierwszy język: dwujęzyczny	-	-	1	2,2	-	-	1	1
Znajomość j. migowego: nie znam j. migowego	-	-	-	-	26	89,7	26	25,5
Znajomość j. migowego: znam PJM	22	81,5	39	84,8	2	6,9	63	61,3
Znajomość j. migowego: znam domowy j. migowy	5	18,5	7	15,2	1	3,4	13	12,7

^zródło: opracowanie własne na podstawie: T. Krawczyk, *Rodzina pochodzenia a rozwój tożsamości (dwu)kulturowej u słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)* (niepublikowana praca magisterska), Kraków 2021

Metody badawcze

Formularz badania składał się ze zgody na badanie, instrukcji, metryczki dot. danych demograficznych oraz kwestionariuszy DAS oraz SOR. W metryczce znajdowały się pytania o wiek, płeć, poziom wykształcenia, stan słuchu, pierwszy przyswojony język oraz znajomość języka migowego z wyszczególnieniem PJM oraz innych języków (SJM, domowy j. migowy).

W badaniu wykorzystano kwestionariusz *Skala Akulturacji Głuchych* (DAS) autorstwa Maxwell-McCaw i Zea³⁴. Składa się z 58 itemów, do których należy się odnieść na 5-stopniowej skali Likerta. Umożliwia analizę odpowiedzi oddzielnie na dwóch skalach – Kultury Głuchych (DASd) oraz Kultury Słyszących (DASH). Każda składa się z 5 podskal

³¹ A. Dłużniewska, dz. cyt.

³² J. Kobosko, *Tożsamość społeczno-kulturowa...*

³³ K. Kotowska, dz. cyt.

³⁴ D. Maxwell-McCaw, M. C. Zea, dz. cyt.

– Identyfikacji kulturowej, Zaangażowania kulturowego, Preferencji kulturowych, Wiedzy o kulturze i Kompetencji kulturowych. Wyniki DAS można analizować na 2 sposoby – w postaci dwóch zmiennych ciągłych (poziom akulturacji do kultury Głuchych oraz kultury słyszących) albo przez porównanie dwóch skal przyporządkować osoby do typów tożsamości Glickmana. Przeprowadzona analiza czynnikowa wykazała, że odnoszący się do powyższych podskal pięcioczynnikowy, skorelowany model najlepiej odwzorowuje obie skale (DASd – $NFI=.91$, $CFI=.92$; DASH – $NFI=.80$, $CFI=.81$). Analiza rzetelności wersji amerykańskiej wypadła korzystnie, alfa Cronbacha dla podskal w skali DASd wynosi od .84 do .95, zaś w skali DASH od .71 do .91. Narzędzie nie posiada norm. W ramach pracy Kotowskiej³⁵ dokonano próby utworzenia polskiej wersji DAS; przetłumaczono go na język polski i przeprowadzono badanie pilotażowe na grupie 104 osób niesłyszących. Wersję tę wykorzystano w niniejszym badaniu.

Procedura badania

Badanie miało miejsce w drugiej połowie 2020 roku, od czerwca do grudnia. Ze względu na stan pandemii Covid-19 zdecydowano się na formę online. Osoby badane były rekrutowane poprzez formularz Google Forms. Po przeprowadzeniu badania pilotażowego wśród osób słyszących, link do formularza został udostępniony w grupach osób Głuchych na portalu Facebook oraz na stronach Stowarzyszenia CODA Polska i PZG Warszawa. Równoległe badano grupę kontrolną osób słyszących, także przez wspomniany formularz.

Badanie było dostępne w języku polskim, do rekrutującego formularza dołączone było nagranie z zaproszeniem i opisem badania w PJM. Przed rozpoczęciem wypełniania kwestionariuszy badanym prezentowano instrukcję w języku polskim, informację o anonimowości oraz zgodę na badanie. Po wyrażeniu zgody na ekranie pojawiała się metryczka, a następnie kwestionariusze DAS i SOR-FACES-IV. Badani mieli możliwość przekazania swoich pytań i komentarzy za pomocą podanego na końcu formularza maila kontaktowego.

Analiza wyników

Statystyki opisowe

Do analizy wyników wykorzystano programy Microsoft Excel oraz IBM SPSS. Przyjęto poziom istotności statystycznej na poziomie ,05. Przeprowadzona za pomocą testu Shapiro-Wilka analiza normalności rozkładu zmiennych wykazała, że w badanej próbie w większości skal i wskaźników jest on różny od normalnego. Jest to zrozumiałe, wyniki osób niesłyszących oraz słyszących po nałożeniu na siebie mogą dawać zaburzony obraz całości. Analiza rozkładu w podziale na grupy wykazała zróżnicowane rezultaty.

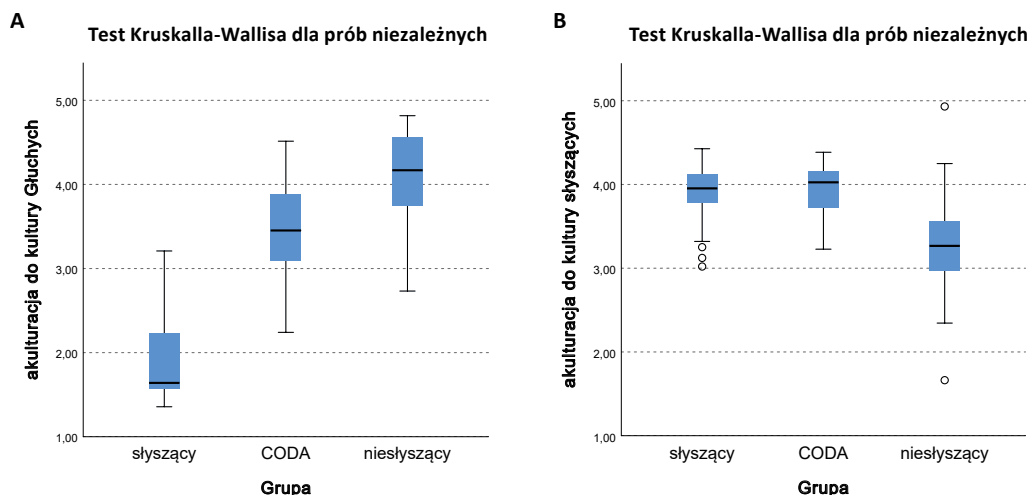
³⁵ K. Kotowska, *Procesy akulturacji u osób głuchych pochodzących z rodzin słyszących* (niepublikowana praca magisterska), Warszawa, 2013

W grupie CODA w obu skalach uzyskano rozkład zbliżony do krzywej Gaussa (DASd – $p=,586$ i DASH – $p=,224$). U osób niesłyszących wyniki w skali DASH także były bliskie rozkładowi normalnemu ($p=,245$), jednak w DASd już nie – zarysowała się przewaga wyników wysokich ($p=,022$). Można to wyjaśnić co najmniej dwojako. Po pierwsze, poprzez niewielką grupę badaną. Po drugie, jako efekt specyficznego profilu głuchych – dobrze wykształconych (wyższe – 39,1%), chętnie utożsamiających się z kulturą Głuchych, a przy tym funkcjonujących nieźle w środowisku słyszących. W grupie słyszących rozkład nie był normalny, z przewagą wyników niskich w skali DASd i wysokich w DASH, co jest zgodne z oczekiwaniami.

Weryfikacja hipotez

Ze względu na zróżnicowanie rozkładów poszczególnych zmiennych do dalszych analiz stosowano statystyki nieparametryczne – anowę Kruskalla-Wallisa oraz współczynnik korelacji ρ Spearmana.

Pierwsza hipoteza, traktująca o różnicach w poziomie akulturacji do kultury Głuchych między badanymi grupami została potwierdzona. Najwyższe wyniki w skali DASd miała grupa niesłyszących, następnie CODA, a najniższe słyszących (zob. rysunek 1).



Rysunek 1. Porównanie międzygrupowe poziomu akulturacji badanych do kultury Głuchych i kultury słyszących (N=102)

Wszystkie wyniki porównań międzygrupowych były istotne statystycznie, różnice między CODA i niesłyszącymi na poziomie $p=0,005$, a między tymi grupami i słyszącymi na poziomie $p=,000$. W skali DASH także zaobserwowano różnice, tym razem tylko przy grupie niesłyszących. Jej członkowie uzyskali istotnie niższe wyniki ($p=,000$) od pozostałych grup. Szczegółowe wyniki przedstawiają tabele 2 i 3. Dodatkowo, na bazie wyników w obu skalach przypisano badanych do stylów akulturacyjnych (tabela 4). Zarówno w grupie CODA, jak i niesłyszących przeważał styl dwukulturowy (odpowiednio 77,8

i 63%). Wśród osób CODA drugim typem był słyszący – 22,2%. Wśród niesłyszących zaś – Głuchy (30,4%).

Tabela 2. Porównanie międzygrupowe poziomu akulturacji badanych – skala Kultury Głuchych (DASd), anova Kruskala-Wallisa, porównania parami (testy dwustronne) (N=102)

Porównywane pary	Statystyki testu	Błąd standardowy	Standardowa statystyka testu	Istotność	Dostosowana istotność (poprawka Bonferroniego)
Słyszący – CODA	-35,051	7,913	-4,430	,000	,000
Słyszący – niesłyszący	-57,723	7,016	-8,228	,000	,000
CODA – niesłyszący	-22,672	7,173	-3,161	,002	,005

źródło: opracowanie własne na podstawie: T. Krawczyk, *Rodzina pochodzenia a rozwój tożsamości (dwu) kulturowej u słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)* (niepublikowana praca magisterska), Kraków 2021

Tabela 3. Porównanie międzygrupowe poziomu akulturacji badanych – skala Kultury Słyszących (DASH), anova Kruskala-Wallisa, porównania parami (testy dwustronne) (N=102)

Porównywane pary	Statystyki testu	Błąd standardowy	Standardowa statystyka testu	Istotność	Dostosowana istotność (poprawka Bonferroniego)
Niesłyszący – słyszący	32,717	7,016	4,663	,000	,000
Niesłyszący – CODA	37,458	7,173	5,222	,000	,000
Słyszący – CODA	-4,741	7,913	-,599	,549	1,000

źródło: opracowanie własne na podstawie: T. Krawczyk, *Rodzina pochodzenia a rozwój tożsamości (dwu) kulturowej u słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)* (niepublikowana praca magisterska), Kraków 2021

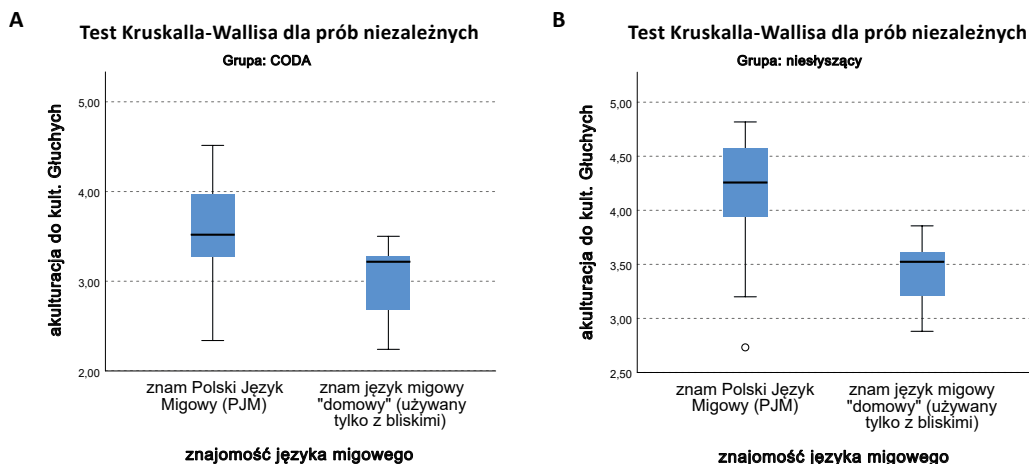
Tabela 4. Rozkład stylów akulturacyjnych w badanych grupach

Grupa	n	Styl akulturacyjny	Częstość	Procent (dotyczy liczebności wewnątrz grupy)
Słyszący	29	Słyszący	28	96,6
		Dwukulturowy	1	3,4
CODA	27	Słyszący	6	22,2
		Dwukulturowy	21	77,8
Niesłyszący	46	Marginalny	1	2,2
		Słyszący	2	4,3
		Głuchy	14	30,4
		Dwukulturowy	29	63,0

źródło: opracowanie własne na podstawie: T. Krawczyk, *Rodzina pochodzenia a rozwój tożsamości (dwu) kulturowej u słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)* (niepublikowana praca magisterska), Kraków 2021

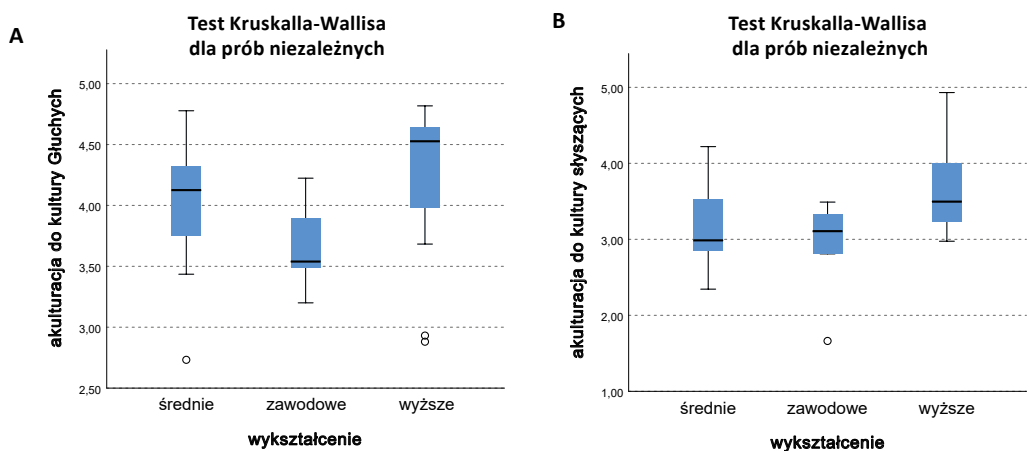
Kolejna hipoteza, podejmująca relacje między znajomością różnych odmian języka migowego a tożsamością kulturową Głuchych została potwierdzona. Zarówno wśród CODA, jak i niesłyszących wszystkie osoby znały jakąś formę języka migowego. Osoby znające

PJM osiągały wyższe wyniki w skali DASd od tych znających tylko domowy język migowy (zob. rysunek 2), w obu grupach różnice były istotne statystycznie (CODA – $p = ,046$; niesłyszący – $p = ,001$).



Rysunek 2. Znajomość języka migowego a tożsamość kulturowa Głuchych: CODA ($n=27$), niesłyszący ($n=46$), słyszący ($n=29$)

Związki poziomu wykształcenia z tożsamością kulturową Głuchych zaobserwowano jedynie w grupie niesłyszących (DASd – $p = ,034$, DASH – $p = ,014$, wśród CODA odpowiednio $p = ,304$ i $p = ,917$). Zgodnie z założeniami wyższe wyniki na obu skalach były powiązane z wyższym wykształceniem (zob. rysunek 3). W przypadku skali *Kultury Głuchych* zaobserwowano istotne różnice między wykształceniem wyższym a zawodowym ($p = ,045$), a w skali *Kultury Słyszących* – między wyższym a średnim ($p = ,025$). Różnice między poziomem zawodowym a średnim były w obu przypadkach nieistotne statystycznie (DASd – $p = ,481$, DASH – $p = 1,000$), wyniki przedstawiają tabele 5 i 6.



Rysunek 3. Wykształcenie a tożsamość kulturowa w grupie niesłyszących ($n=46$): A – kultury Głuchych, B – kultury słyszących

Tabela 5. Poziom akulturacji do kultury Głuchych w zależności od wykształcenia – grupa niesłyszących (n=46), anova Kruskalla-Wallisa, porównania parami (testy dwustronne)

Porównywane pary	Statystyki testu	Błąd standardowy	Standaryzowana statystyka testu	Istotność	Dostosowana istotność (poprawka Bonferroniego)
Zawodowe – średnie	9,296	6,623	1,404	,160	,481
Zawodowe – wyższe	-16,489	6,785	-2,430	,015	,045
Średnie – wyższe	-7,193	4,224	-1,703	,089	,266

²ródło: opracowanie własne na podstawie: T. Krawczyk, *Rodzina pochodzenia a rozwój tożsamości (dwu) kulturowej u słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)* (niepublikowana praca magisterska), Kraków 2021

Tabela 6. Poziom akulturacji do kultury słyszących w zależności od wykształcenia – grupa niesłyszących (n=46), anova Kruskalla-Wallisa, porównania parami (testy dwustronne)

Porównywane pary	Statystyki testu	Błąd standardowy	Standaryzowana statystyka testu	Istotność	Dostosowana istotność (poprawka Bonferroniego)
Zawodowe – średnie	3,078	6,623	,465	,642	1,000
Zawodowe – wyższe	-14,211	6,785	-2,094	,036	,109
Średnie – wyższe	-11,133	4,224	-2,636	,008	,025

²ródło: opracowanie własne na podstawie: T. Krawczyk, *Rodzina pochodzenia a rozwój tożsamości (dwu) kulturowej u słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)* (niepublikowana praca magisterska), Kraków 2021

Dyskusja wyników

Tożsamość i poziom akulturacji osób CODA

Potwierdzenie pierwszej hipotezy dołącza się do głosów mówiących o unikalnej tożsamości osób CODA. Różnice w stosunku do obu grup odzwierciedlają rolę wychowania w Głuchym środowisku dla kształtowania się podstaw Ja u słyszących dzieci. Podobnie przewaga dwukulturowości odpowiada obrazowi funkcjonowania „na granicy dwóch światów”³⁶ i jest spójna z dotychczasowymi pracami³⁷. Tożsamość CODA można zatem przedstawić jako *Third Culture Kids*, bądź też w szerszym nurcie, jako *Cross-Cultural Kids*³⁸. Pojawiły się już pierwsze próby ugruntowania grupy w ramach tej koncepcji³⁹, warto by rozwinąć ten temat.

Trzeba jednak pamiętać o zróżnicowaniu wewnątrzgrupowym i wielości czynników wpływających na rozwój tożsamości⁴⁰. Możliwe, że autor zbadał osoby, które pozytywnie przeszły kryzys związany z podwójną tożsamością, a nie dotarł do tych z nierozstrzygniętym procesem jej kształtowania czy po prostu nieświadomych bycia CODA. O ile dla wielu

³⁶ R. Hoffmeister, dz. cyt., s. 189

³⁷ U. Bartnikowska, dz. cyt.; J. Burge, dz. cyt.; M. Czajkowska-Kisil, A. Laskowska-Klimczewska, dz. cyt.

³⁸ R. E. Van Reken, *Cross-cultural kids: The new prototype*, w: *Writing out of limbo: International childhoods, global nomads and third culture kids*, red. G. H. Bell-Villada, N. Sichel, F. Eidse, E. Neil Orr, Newcastle upon Tyne, 2012, s. 25–44

³⁹ E. Mellett, A. Laferriere, S. Gonzales, dz. cyt.

⁴⁰ U. Bartnikowska, dz. cyt.; I. Jagoszewska, dz. cyt.

CODA odkrycie swojej odmienności bywa opisywane pozytywnie, wręcz jako objawienie czy „znalezienie brakującego elementu układanki”⁴¹, nie jest to pełny obraz. Doświadczenia CODA mogą być też postrzegane jako bolesne doświadczenie czy piętno, wywołujące chęć ucieczki od przeszłości⁴². Niemniej zmiana postrzegania osób głuchych i niepełnosprawności w ogóle może sprawić, że takie postawy będą rzadsze.

Wśród niesłyszących także dominowała tożsamość dwukulturowa (63%), następnie Głucha (30,4%). Dość podobne wyniki uzyskały Maxwell-McCaw i Zea⁴³ na grupie 3070 osób (typ dwukulturowy – 44,5%, Głuchy – 46,4%, słyszący – 8% i 1% – marginalny). Na polskim gruncie dotychczasowe rezultaty były odmienne – o ile najliczniejszy był także typ dwukulturowy, to kolejno były słyszący, marginalny i na końcu Głuchy⁴⁴ (obie autorki korzystały z kwestionariusza DIDS Glickmana, wyróżnia on jednak analogiczne typy tożsamości co DAS). Różnice mogą rozjaśnić badania Marscharka i in.⁴⁵, biorące pod uwagę preferowany język i korzystanie z implantów ślimakowych (CI) u niesłyszących. Osoby z CI oraz preferujące język foniczny miały wyniki zbliżone do badań Kobosko⁴⁶, zaś wśród posługujących się językiem migowym – podobne do niniejszego. Niestety, nie zapytano tu o posiadanie implantu. Można jednak przypuszczać, że przebadana grupa posługująca się językiem migowym i angażuje się w społeczność Głuchych, zaś poziom wykształcenia umożliwia korzystne funkcjonowanie w świecie słyszących.

Znajomość języka migowego a akulturacja do kultury Głuchych

Istotne zależności zaobserwowano między poziomem akulturacji do kultury Głuchych a językiem. Wśród CODA i niesłyszących nie było osoby, która nie znałaby jakiegś formy migowego, co w kontekście coraz większej liczby osób korzystających z CI jest warte odnotowania i łączy się z przedstawionym obrazem grupy badanej. Zgodnie z przewidywaniami osoby znające PJM uzyskały wyższe wyniki w skali Kultury Głuchych od tych posługujących się tylko domową odmianą migowego. Jest to spójne z rezultatami Kotowskiej⁴⁷ i odpowiada roli, jaką pełni język migowy w społeczności i kulturze Głuchych⁴⁸.

Odpowiedzi użytkowników domowych odmian języka migowego pozwalają wnioskować, że także ta forma ma związek z identyfikacją z głuchymi. Jednak choć kultura Głuchych jest egalitarna, to na pozycję społeczną wpływa biegłość w języku migowym, pozwalająca na swobodne funkcjonowanie w grupie⁴⁹. Język „domowy” może rodzić więcej nieporozumień i zaburzać płynność komunikacji z osobami posługującymi się PJM⁵⁰.

⁴¹ U. Bartnikowska, dz. cyt., s. 465

⁴² R. Hoffmeister, dz. cyt.

⁴³ D. Maxwell-McCaw, M. C. Zea, dz. cyt.

⁴⁴ A. Dłużniewska, dz. cyt.; J. Kobosko, *Tożsamość społeczno-kulturowa...*

⁴⁵ M. Marschark, I. Zettler, J. Dammeyer, dz. cyt.

⁴⁶ J. Kobosko, *Tożsamość społeczno-kulturowa...*

⁴⁷ K. Kotowska, dz. cyt.

⁴⁸ M. Czajkowska-Kisil, A. Klimczewska, *Rola języka migowego w kształtowaniu tożsamości Głuchych w Polsce*, w: *Tożsamość społeczno-kulturowa Głuchych*, red. E. Woźnicka, Łódź, 2007, s. 72–77

⁴⁹ P. Tomaszewski, E. Moroń, *Quo vadimus? Dynamika paradygmatów głuchoty we współczesnym świecie*, w: *Kultura a zdrowie i niepełnosprawność*, red. J. Kowalska, R. Dziurla, K. Bargiel-Matuszewicz, Warszawa, 2018, s. 62–85

⁵⁰ R. Hoffmeister, dz. cyt.

Można założyć, że kontakty używających go CODA z niesłyszącymi poza rodziną są rzadkie, a identyfikacja z głuchymi opiera się na postaciach rodziców.

Poziom wykształcenia a akulturacja do kultury Głuchych

Udało się zaobserwować fragmentaryczne związki tożsamości z poziomem wykształcenia osób badanych. Istotne rezultaty uzyskano w grupie niesłyszących. Zarówno w skali *Kultury Głuchych*, jak i *Kultury Słyszących* posiadanie wyższego wykształcenia wiązało się z wyższym stopniem akulturacji. W przypadku kultury Głuchych może to wiązać się z zyskiwaniem większej świadomości kulturowej oraz głębszego zanurzania się w kulturę w trakcie studiów, np. lingwistyki migowej czy lektoratów języka migowego. Ważny może być też sam kontakt z innymi głuchymi studentami na uczelniach, które zapewniają możliwość tłumaczenia wykładów na język migowy. Jeśli chodzi o kulturę słyszących, zaobserwowana relacja może być odzwierciedleniem lepszego funkcjonowania badanych w świecie słyszących wraz z posiadaniem wyższego poziomu wykształcenia. Wiąże się to z umiejętnościami koniecznymi m.in. do podjęcia studiów, bądź innej formy dalszego kształcenia.

Warto porównać te wyniki z niesłyszącymi korzystającymi z CI z badań Kobosko⁵¹. W jej próbie tożsamość słyszącą (kwestionariusz DIDS) częściej uzyskiwały osoby z niższym wykształceniem, zaś ze wzrostem poziomu wykształcenia rósł odsetek stylu dwukulturowego. Zauważono też tendencję spadkową w skali *Słyszenia*. Wyłaniają się stąd możliwe kierunki akulturacji oraz kształtowania się tożsamości u głuchych, w zależności od preferencji komunikacyjnych i środowiska⁵². Można wnioskować, że osoby niesłyszące funkcjonujące w Głuchym środowisku i komunikujące się od dziecka w języku migowym z biegiem lat (i kształcenia) mogą przechodzić z Głuchego typu tożsamości ku dwukulturowemu. Analogicznie osoby używające CI, wychowujące się w słyszącym środowisku mogą z czasem odkrywać swoją Głuchą tożsamość i także kształtować ją w kierunku podwójnej akulturacji. W obliczu dynamicznych zmian i zróżnicowania społeczności niesłyszących w Polsce proponowane kierunki wymagają dalszych badań.

Ograniczenia

Opisywane badanie nie jest wolne od słabych punktów, wpływających na możliwość uogólnienia wyników. Na początku trzeba wspomnieć o małej próbie badawczej. Choć analogiczne liczebności występują w podobnych badaniach⁵³, mogło to wpłynąć na porównania wewnątrzgrupowe i jakość statystyk. Powszechny problem badań kwestionariuszowych – niedobór odpowiedzi mężczyzn nie pozwolił na eksplorację różnic genderowych, znanych z badań jakościowych. Brak tłumaczenia ankiety na PJM ograniczył udział do osób dobrze znających język polski, niemniej poskutkowało to zebraniem całkiem spójnej grupy.

⁵¹ J. Kobosko, *Tożsamość społeczno-kulturowa...*

⁵² Por.: J. Kobosko, *Tożsamość społeczno-kulturowa...*; P. Tomaszewski, K. Kotowska, P. Krzysztofiak, *Paradygmaty tożsamości u Głuchych: przegląd wybranych koncepcji*, w: red. E. Woźnicka, *Edukacja niesłyszących – wczoraj, dziś i jutro*, Łódź, 2017, s. 111–155

⁵³ Zob.: A. Dłużniewska, dz. cyt.; J. Kobosko, *Tożsamość społeczno-kulturowa...*

Podsumowanie

Niniejsze badanie, wedle stanu wiedzy autora, stanowiło pierwsze na polskim gruncie ilościowe porównanie międzygrupowe w tematyce *Deaf Studies*. Jest także pierwszym w podejściu nomotetycznym wsparciem głosów mówiących o wyjątkowej tożsamości CODA. Z analiz wyłania się spójny obraz grup badanych. Z jednej strony to świadome osoby CODA, akulturowane do dwóch światów, a zatem akceptujące swoje trzeciekulturowe doświadczenia. Z drugiej strony – Głusi kulturowi, dobrze radzący sobie w świecie słyszących, również o dominującej tożsamości dwukulturowej. Z odpowiedzi na pytania badawcze można wysnuć następujące wnioski:

- osoby CODA kształtują unikalną tożsamość, różną zarówno od osób słyszących, jak i Głuchych,
- znajomość języka migowego jest powiązana z akulturacją do kultury Głuchych,
- u osób niesłyszących można mówić o związkach poziomu wykształcenia ze stopniem akulturacji, zarówno do kultury Głuchych, jak i słyszących.

Badanie sygnalizuje możliwe kierunki działań. Dalszej eksploracji wymaga kwestia tożsamości CODA, w ramach koncepcji *Cross-cultural Kids*⁵⁴. Istnieje też potrzeba popularyzacji wiedzy nt. CODA, zagadnienia w Polsce wciąż mało znanego nie tylko w przestrzeni publicznej, ale i wśród specjalistów. Doniesienia z badań mówią o korzystnym wpływie akceptacji własnej dwukulturowości, do czego konieczna jest wiedza⁵⁵. Kolejnym zagadnieniem może być analiza relacji między poziomem wykształcenia z akulturacją u osób niesłyszących. Pogłębienie tego tematu mogłoby przynieść szereg wskazówek dla oddziaływań praktycznych, związanych m.in. ze zwiększaniem dostępności na uczelniach wyższych.

Autor składa serdeczne podziękowania dr Agnieszce Trąbce, pod której opieką powstało niniejsze badanie, przeprowadzone w ramach seminarium magisterskiego w Instytucie Psychologii Stosowanej UJ.

Bibliografia

Bartnikowska U., *Sytuacja społeczna i rodzinna słyszących dzieci niesłyszących rodziców*, Toruń, 2010

Burge J., *Children of deaf adults: interpreting identity* (niepublikowana praca magisterska), Londyn, 2018

Czajkowska-Kisil M., Klimczewska A., *Rola języka migowego w kształtowaniu tożsamości Głuchych w Polsce*, w: *Tożsamość społeczno-kulturowa Głuchych*, red. Woźnicka E., Łódź, 2007

Czajkowska-Kisil M., Laskowska-Klimczewska A., *CODA: Inność nierozpoznana*, w: *Sytuacja osób głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, red. Świdziński M., 2014 [online], https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Raport_Sytuacja_osob_poz%203_srodki_2%20XII.pdf, [dostęp: 31.10.2021]

⁵⁴ E. Mellett, A. Laferriere, S. Gonzales, dz. cyt.; R. E. Van Reken, dz. cyt.

⁵⁵ U. Bartnikowska, dz. cyt.; R. Hoffmeister, dz. cyt.

- Dłużniewska A., *Jakość relacji komunikacyjnych a tożsamość społeczna i kulturowa młodzieży z uszkodzeniami słuchu*, „Dyskursy Pedagogiki Specjalnej” 2015, nr 17
- Frieske K. W., *Marginalność społeczna*, Encyklopedia socjologii, 1999 [online], <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/wykluczenie/Frieske.pdf>, [dostęp: 31.10.2021]
- Glickman N. S., *Deaf identity development: construction and validation of a theoretical model* (rozprawa doktorska), Amherst, 1993
- Hoffmeister R., *Border crossings by hearing children of deaf parents: The lost history of CODAs*, *Open your eyes: Deaf studies talking*, 2008
- Jagoszewska I., *Relacje w rodzinie CODA*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015, nr 11(1)
- Knight T., *Social identity in hearing youth who have deaf parents*, „International Journal of Business and Social Science” 2018, nr 9(9)
- Kobosko J., *Doświadczanie siebie jako osoby głuchej – badania nad młodzieżą głuchą i jej słyszącymi matkami z perspektywy interpersonalnej*, „Człowiek–Niepełnosprawność–Społeczeństwo” 2010, nr 1(11)
- Kobosko J., *Tożsamość społeczno-kulturowa a samoocena osób głuchych z implantem ślimakowym komunikujących się w języku polskim fonicznym – badanie wstępne*, „Edukacja” 2018, nr 147(4)
- Kotowska K., *Procesy akulturacji u osób głuchych pochodzących z rodzin słyszących* (niepublikowana praca magisterska), Warszawa, 2013
- Krawczyk T., *Rodzina pochodzenia a rozwój tożsamości (dwo) kulturowej u słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)* (niepublikowana praca magisterska), Kraków, 2021
- Krawczyk T., *Na granicy światów – tożsamość kulturowa słyszących dzieci głuchych rodziców (CODA)*, „Człowiek–Niepełnosprawność–Społeczeństwo” 2022, nr 1(55)
- Ladd P., *Understanding deaf culture: In search of Deafhood*, Clevedon, 2003
- Makowiecka K., *Niepełnosprawność czy bariera językowa? Postawy słyszących rodziców dzieci niesłyszących wobec głuchoty*, „Człowiek–Niepełnosprawność–Społeczeństwo” 2020, nr 47
- Margasiński A., *The Polish adaptation of FACES IV-SOR*, „Polish Journal of Applied Psychology” 2015, nr 13(1)
- Marschark M., Zettler I., Dammeyer J., *Social dominance orientation, language orientation, and deaf identity*, „Journal of Deaf Studies and Deaf Education” 2017, nr 22
- Mathers C., Smith A., Concha M., *Global burden of hearing loss in the year 2000*, „Global burden of Disease” 2000, nr 18(4)
- Maxwell-McCaw D., Zea M. C., *The Deaf Acculturation Scale (DAS): Development and validation of a 58-item measure*, „Journal of Deaf Studies and Deaf Education” 2011, nr 16(3)
- Mellet E., Laferriere A., Gonzales S., *Children of Deaf Adults as Third Culture Kids*, 2020 [online], <https://www.figt.org/event-3883012>, [dostęp: 31.10.2021]
- Olson D., *FACES IV and the circumplex model: Validation study*, „Journal of marital and family therapy” 2011, nr 37(1)
- Preston P., *Mother father deaf: the heritage of difference*, „Social science & medicine” 1995, nr 40(11)
- Preston P., *Chameleon voices: Interpreting for deaf parents*, „Social science & medicine” 1996, nr 42(12)

Rienzi B. M., *Influence and Adaptability in Families With Deaf Parents and Hearing Children*, "American Annals of the Deaf" 1990, nr 135(5)

Singleton J. L., Tittle M. D., *Deaf parents and their hearing children*, "Journal of Deaf studies and Deaf education" 2000, nr 5(3)

Tomaszewski P., Kotowska K., Krzysztofiak P., *Paradygmaty tożsamości u g/Głuchych: przegląd wybranych koncepcji*, w: red. Woźnicka E., *Edukacja niesłyszących-wczoraj, dziś i jutro*, Łódź, 2017

Tomaszewski P., Moroń E., *Quo vadimus? Dynamika paradygmatów głuchoty we współczesnym świecie*, w: *Kultura a zdrowie i niepełnosprawność*, red. Kowalska J., Dziurla R., Bargiel-Matuszewicz K., Warszawa, 2018

Tomaszewski P., Moroń E., Sak M., *Kultura tudzież rehabilitacja. Ku zmianie paradygmatu w edukacji głuchych i słabosłyszących w Polsce*, „Kultura i Edukacja” 2018, nr 1(119)

Trąbka A., *Biograficzne konsekwencje międzynarodowej mobilności w dzieciństwie: przypadek Third Culture Kids*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2013, nr 39 (2(148))

Van Reken R. E., *Cross-cultural kids: The new prototype*, w: *Writing out of limbo: International childhoods, global nomads and third culture kids*, red. Bell-Villada G. H., Sichel N., Eidse F., Neil Orr E., Newcastle upon Tyne, 2012

Weisel A., Kamara A., *Attachment and individuation of deaf/hard-of-hearing and hearing young adults*, "Journal of Deaf Studies and Deaf Education" 2005, nr 10(1)